

Izvorni
naučni
rad

UDK 329.71 (497.1) (091) »1945/1953«

Budimir Miličić

IDEOLOŠKO-POLITIČKA PLATFORMA NARODNOG FRONTA JUGOSLAVIJE 1945—1953. GODINE

Pobjeda NOB-a i socijalističke revolucije u Jugoslaviji, poslije teške četverogodišnje borbe protiv udruženih stranih zavojevača i nacionalne kontrarevolucije, postavila je pred organizovane socijalističke i ostale demokratske snage na čelu s KPJ složene, krupne i odgovorne zadatke otklanjanja ratnih posljedica i izgradnje socijalizma u uslovima veoma burne i konfliktno unutrašnje i međunarodne situacije. Razvlašćenjem buržoazije i likvidacijom kapitalističkih svojinskih odnosa stvoreni su potrebni uslovi da se prevaziđe tradicionalni oblik političkog grupisanja na osnovu nacionalne, vjerske, klasno-socijalne i regionalne podvojenosti stanovništva i, s tim u vezi, pluralizma, suprotnosti i sukoba društvenih interesa i stremljenja i da se, kao negacija klasičnog višepartijskog sistema tipičnog za građansku epohu, utemelje masovne socijalističke društveno-političke organizacije otvorene za pripadnike svih društvenih struktura, bez obzira na različitost njihovog nacionalnog bića, vjerske pripadnosti, ideoloških i političkih ubjedenja i kulturne baštine, pod uslovom da usvajaju program socijalističkog razvitka zemlje i aktivno se bore za njegovo ostvarenje.¹⁾ Od svih društveno-političkih or-

¹⁾ Mr Jovan R. Marjanović, Socijalistički savez — oblik prevazilaženja klasičnog partijsko-političkog organizovanja, Beograd 1964, str. 5 i dalje; Prof. dr Jovan Đorđević, Politički sistem. Prilog nauci o čoveku i samoupravljanju. Beograd 1967, str. 864—867); Prof. dr Branko Petranović — dr Čedomir Strbac, Istorija socijalističke Jugoslavije. Opšti pregled. Knjiga prva. Beograd 1977, str. 45; Edvard Kardelj, Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja, Beograd 1977, str. 202—214.

organizacija i društvenih udruženja najširu socijalnu osnovu i najmasovnije članstvo imao je Narodni front, kao univerzalistička politička formacija po svojoj funkciji i strukturi. Suprotno tome, KPJ je predstavljala marksističku političku organizaciju idejnih istomišljenika,²⁾ vladajuću silu i revolucionarni nukleus društva.

Posebnim pravnim normativima i političkim dokumentima, građanima je zajamčena sloboda misli, govora, zbora i udruživanja radi ostvarivanja neposrednih političkih, ekonomskih, socijalnih, kulturnih i drugih interesa i zahtjeva i socijalističkih ideala komunističkog određenja i definisani su ideološko-politički profil i uloga socijalistički usmjerenih društveno-političkih organizacija i društvenih udruženja kao konstituansâ revolucionarnih procesa i transmisijsâ KPJ i državnog aparata vlasti. Njihovim posredstvom se komunistička avangarda čvršće povezivala s osnovnim narodnim slojevima, jačala svoj uticaj u bazi, aktuelizirala sopstvena programska stajališta, pridobijala za socijalizam sve šire mase stanovništva i stvarala nužne pretpostavke za učvršćivanje i razvijanje revolucionarne vlasti i za brži privredni i kulturni napredak zemlje na socijalističkim osnovama. Pri tome se polazilo od realne procjene da će narodnofrontovsku platformu prihvatiti i boriti se za njeno oživotvorenje šire narodne mase, koje su KPJ i antifašistički pokret kroz četverogodišnje trajanje NOB i socijalističke revolucije politički dovoljno pripremili da na sebe preuzmu ulogu branitelja tekovina revolucionarne borbe i neimara socijalizma. Na samom početku svog konstituisanja, jugoslovensko socijalističko društvo suočilo se s potrebom da se i pravno obezbijedi od destruktivne aktivnosti snaga koje su stajale na pozicijama restauracije kapitalizma. Otuda je zakonski isključena mogućnost osnivanja i djelovanja ekstremnih političkih asocijacija rasističkog, fašističkog, militantnog, terorističkog, nacionalističkog, vjerskog i antisocijalističkog profila.³⁾ KPJ je s pravom smatrala da bi ozvaničenje političkopartijskog pluralizma i pristanak na diobu vlasti s vojnički i politički poraženim protivnikom, na čemu su, prividno u ime principa demokratije, toliko insistirali nacionalna kontrarevolucija i Zapad, značilo neracionalan postupak revolucionarnih snaga i smrtnu opasnost po sudbinu socijalističkog poretka.⁴⁾ Samo kraće vrijeme KPJ je, rukovođena više aktuelnim međunarodnim sporazumima, obavezama i razložima nego unutrašnjopolitičkim potrebama, priznala ograničeno pravo egzistencije stranač-

²⁾ Prof. dr Jovan Đorđević, n. d., str. 864—867.

³⁾ Ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije, Beograd 1946, str. 10, 14, i 15; Ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije, Beograd 1958, str. 8; *Službeni list Demokratske Federativne Jugoslavije*, br. 67/1945, str. 635—637; *Službeni list Federativne Narodne Republike Jugoslavije*, br. 51/1946.

⁴⁾ *Borba komunista Jugoslavije za socijalističku demokratiju. VI kongres KPJ (Saveza komunista Jugoslavije)*, Beograd, s. a., str. 82.

kog pluralizma,⁵⁾ koji je suštinski protivurječio marksističkom konceptu društva i države modela diktature proletarijata i socijalističke demokratije. Nije isključena ni mogućnost da se u ovom slučaju radilo i o šablanskom i nekritičkom preuzimanju boljševičkog doktrinarnog poimanja geneze socijalističke revolucije, za čiji se neposredni postoružani period držalo zakonomjernim privremeno očuvanje izvjesnih institucija svijeta građanskih odnosa, pod uslovom da ne ugrožavaju temeljne vrijednosti socijalističkog sistema. Već 1948. godine, kada se revolucionarna vlast izvjesno konsolidovala, zauvijek su uklonjene s istorijske pozornice silom prilika reaktivirane građanske i reformističke radničke političke partije i grupe, kao neugodni suparnici Komunističke partije Jugoslavije i smetnja i realna prijetnja socijalističkom preobražaju društvenih odnosa. Za razliku od modernog kapitalističkog svijeta, u kome je, po pravilu, uporedo s postojanjem građanskih političkih stranaka legalizovano djelovanje radničkih političkih partija programski i akciono usmjerenih na razvlašćenje buržoazije i izgradnju socijalizma na ruševinama kapitalizma, u socijalističkim zemljama nije dozvoljeno trajno postojanje opozicionih političkih formacija prema socijalističkom poretku.

Ranu fazu socijalizma u svim socijalističkim zemljama karakteriše rukovodeća uloga komunističke avangarde, s kojom ostale političke stranke, tamo gdje postoje, i društveno-političke formacije ostvaruju aktivnu saradnju.⁶⁾ Potreba učvršćenja i izgradnje socijalističke državne organizacije kao jedinstvenog i monolitnog teritorijalnog, političkog i privrednog organizma, savladavanja teških posljedica ratnih razaranja proizvodnih snaga, pustošenja i uništavanja kulturne baštine i masovnog stradanja stanovništva od nasilja, strahovitih zločina, pogroma, gladi i epidemija, sasijecanja u koriјenu uzroka nacionalne i vjerske netrpeljivosti, mržnje i sukoba dovedenih u toku drugog svjetskog rata do apsurdna, razrješavanja društvenih protivurječnosti, organizovanja proizvodnje, raspodjele i snabdijevanja društva neophodnim dobrima u situaciji opšte oskudice životnih namirnica, korjenitog društvenog, političkog, ekonomskog i duhovnog preporoda zemlje i otklanjanja mnogostrukih spoljnih i unutrašnjih prijetnji socijalističkom poretku, nacionalnoj nezavisnosti i teritorijalnom integritetu Jugoslavije, uslovlila je da KPJ postane odlučujuća politička sila i apsolutni hegemon vlasti. Hegemona uloga KPJ u društvu bila je uslovljena i marksističkim teoretskim obrascem karaktera i funkcije radničke avangarde u državi modela diktature proletarijata. Kao takva, KPJ je kreirala strategiju društvenog razvoja, suvereno je, posredstvom masovnih organizacija i državnih organa, rukovođila, usmjeravala i kontrolisala cjelokupni društveni ži-

⁵⁾ Vojislav Koštunica — Kosta Čavoški, Opozicione političke stranke u Narodnom frontu Jugoslavije (1944—1949), *Istorija XX veka*, 1, Beograd 1983, str. 94, 95 i 112.

⁶⁾ Zigmunt Bauman, Marksistička teorija društva, Beograd 1969, str. 273.

vot, podvrgavala je sopstvenom ideološko-političkom sudu savremene pojave, zbivanja i procese i javljala se u ulozi vrhovnog teoretskog arbitra. Sljedstveno tome, komunisti i provjerene komunističke pristalice zauzeli su ključna mjesta u političkom sistemu, aparatu vlasti, oblasti upravljanja, privredi, prosvjeti, kulturi, nauci i zdravstvu. Isto tako je stavljeno pod komunističku kontrolu djelovanje građanskih političkih stranaka i nepolitičkih udruženja, Socijalističke partije Jugoslavije, Socijaldemokratske stranke Jugoslavije i vjerskih udruženja.

Ideološko-politički profil, društvena funkcija, programski stavovi, metode djelovanja i unutrašnja struktura narodnofrontovske organizacije primjereni su komunističkom poimanju svijeta i istorije, istorijskom hodu društvenih promjena, stepenu razvitka socijalističke misli i konkretnim potrebama jugoslovenske društvene prakse. U posmatranom periodu, Narodni front se konstituisao kao opštenarodna politička organizacija veoma slojevite strukture, antifašistički demokratski pokret, politička osnova socijalističke zajednice, aktivni činilac ukupnih unutrašnjih društvenih procesa, instrument borbe svjesnih socijalističkih i ostalih naprednih snaga pod vođstvom KPJ za usklađivanje i ostvarivanje opštih, posebnih i pojedinačnih interesa i ciljeva, inicijator i organizator stvaralačke aktivnosti stanovništva na planu izgradnje socijalizma i kohezioni i integrativni faktor razuđenog jugoslovenskog društva.⁷⁾ Istovremeno iskazivanje Narodnog fronta kao ideološko-političkog i socijalnog pokreta i osobe političke organizacije odredili su porijeklo, struktura i zadaci NFJ u učvršćivanju i razvju tekovina NOB-a i socijalističke revolucije, izgradnje socijalističke Jugoslavije, unutrašnje prilike i međunarodni položaj FNRJ.⁸⁾ Institucionalizacijom društveno-političkog života, NFJ — SSRNJ, posebno iza 1953. godine, gubi obilježja širokog narodnog pokreta i sve više formalizuje sadržaje ispoljavanja. Osnovni problem predstavljao je očit nesklad između njegovih programskih opredjeljenja i prakse.

S formalno-pravnog gledišta, društveno-političke formacije socijalističkog usmjerenja i klasične političke partije posjedovale su identična svojstva. I jedne i druge imale su sopstveni program, statut, organizaciono ustrojstvo i članstvo⁹⁾ i djelovale su u nacionalno, vjerski

⁷⁾ *Program i Statut Komunističke partije Jugoslavije*, Beograd, 1948, str. 41 i 42; *Osnivački kongres Komunističke partije Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1950, str. 208—210; *Prvi kongres Narodnog fronta Jugoslavije*, Sarajevo 1945, str. 36—44 i 61—73; *Treći kongres Narodnog fronta Jugoslavije*, Beograd 1949, str. 90 i 91.

⁸⁾ ACK SK BiH, fond *PK KPJ za BiH*, k. 87/1945—1949. Depeša PK KPJ za BiH od 3. VIII 1948. svim sreskim i mjesnim komitetima KPJ u BiH; Dr Branko Petranović, *Narodni front u političkom sistemu Jugoslavije (1945—1949), Istraživanja VIII*, Institut za izučavanje istorije Vojvodine, Novi Sad 1979, str. 321.

⁹⁾ Katarina Spehnjak, *Neki problemi povijesnog razvitka Narodnog fronta / Socijalističkog saveza u Jugoslaviji 1935—1978*, »*Časopis za suvremenu povijest*«, Zagreb, br. 1/1983, str. 18 i 45.

i socijalno heterogenoj sredini iz koje su regrutovale svoje članstvo i pristalice. Važniji od toga bili su izrazi po kojima su se međusobno bitno razlikovale, Masovne društveno-političke organizacije socijalističkog profila, pored toga što su predstavljale transmisiju KPJ i operativni organ revolucionarne vlasti i bile lišene prava i mogućnosti da se u konkurenciji s komunističkom strankom bore za »osvajanje i vršenje političke vlasti«, neposredno su se angažovale u borbi za socijalizam i na unapređenju proizvodnih snaga, prosvjete, kulture, zdravstva, socijalne zaštite i odbrambene sposobnosti zemlje. Takva svojstva nepoznata su građanskim političkim partijama, koje individualno uživaju samostalnost i kao institucije kapitalističkog poretka bore se za očuvanje klasne vladavine i osvajanje političke vlasti. Usamljena shvatanja, makar dolazila iz redova najvišeg rukovodstva KPJ, da se Narodni front treba organizovati »kao moderna partija« ostala su bez uticaja na oblikovanje profila narodnofrontovske organizacije.¹⁰⁾ Zanimljivo je tumačenje ideološko-političkog profila Narodnog fronta Jugoslavije koje je, početkom 1948. godine, dao Avdo Humo, član PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu, identifikujući ga s komunističkim partijama »zapadnoevropskog tipa«, uz istovremenu autoritativnu tvrdnju: »Program Narodnog fronta to je program KPJ.«¹¹⁾ Pet godina kasnije našlo se u javnom optičaju gledište da NFJ predstavlja formaciju nastalu simbiozom komunističke i socijaldemokratske ideologije.¹²⁾ Može se samo pretpostaviti kakva je zbrka vladala kod nepismenog, poluobrazovanog i idejno neizgrađenog svijeta u pitanju određenja političkog identiteta najmasovnije društveno-političke formacije u zemlji, za koji jedino nije bilo dileme da se radi o dirigovanoj organizaciji ograničene autonomnosti. Stvarno, Narodni front Jugoslavije — Socijalistički savez bio je specifična društveno-politička institucija socijalističkog sistema u Jugoslaviji, objedinjujući u sebi, duhovno i aktivistički, tekovine NOB-a i socijalističke revolucije i komunističku viziju razvoja savremenog društva. Autonomnost ispoljavanja Narodnog fronta bila je ograničena činjenicom da je narodnofrontovska platforma u suštini izražavala komunističke ciljeve socijalističkog preobražaja jugoslovenskog društva i da je KPJ pripadala rukovodeća uloga i idejna suprematija u Frontu s kojim je ostvarila personalnu, funkcionalnu i operativnu uniju.

Dirigovani karakter stvaranja i identičan status kao Narodni front, u odnosu na KPJ i državni aparat vlasti, imali su i sastavni dijelovi narodnofrontovske formacije: Ujedinjeni savez antifašističke

¹⁰⁾ *Oslobođenje*, Sarajevo, br. 75/1945, str. 1. Avdo Humo, Za širu perspektivu organizacija NOF-a.

¹¹⁾ ACK SK BiH, fond PK KPJ za BiH, godina 1948, dok. br. 381. Zapisnik sa sastanka Agitpropa PK KPJ za BiH od 17. III 1948.

¹²⁾ *Peti kongres Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije*, Beograd, s. a., str. 177 i 178.

omladine Jugoslavije (USAOJ) — Narodna omladina Jugoslavije (NOJ), Antifašistički front žena (AFŽ), Jedinstveni sindikati radnika i namještenika Jugoslavije (JSRNJ) i Savez boraca narodnooslobodilačkog rata, čije je polje djelovanja bilo ograničeno na određene kategorije stanovništva. Postojeće okolnosti nisu im dozvoljavale da se konstituišu kao samostalne političke snage, potpunije iskažu kao kreativni faktor savremenih historijskih procesa i oslobode elemenata protivurječnosti svog položaja. Budući vladajuća sila, komunistička avangarda se nalazila u poziciji da, posredstvom institucija socijalističke društvene formacije i uz kombinovanu primjenu političkih i administrativnih sredstava, pretoči u djelo sopstvene zamisli, ideje, odluke, direktive i programske stavove. Manje je bitno da li je prevlast KPJ ostvarivala neposrednim nametanjem partijskih odluka ili »političkom borbom komunista«, naoružanih autoritetom Partije, »unutar masa i njihovih organizacija«. ¹²⁾

Posljedice toga bile su dalekosežne po ulogu, značaj i ugled masovnih organizacija, kakve su krizne pojave njihovog društvenog identiteta, raskorak između proklamovanih ciljeva i prakse i erozija povjerenja građana u njihove mogućnosti da utiču na društvene tokove. Međuzavisnost programskih stavova i aktiviteta KPJ, društveno-političkih grupacija i mehanizma državne vlasti i uprave više je nego evidentna. Otuda komplementarnost političke i društvene funkcije i sinhronizovanost djelatnosti organizovanih socijalističkih snaga u procesu socijalističke izgradnje, razrješavanja društvenih protivurječnosti i socijalnih konflikata i razvoja demokratskih odnosa, s tim što je u osnovnim ideološko-političkim pitanjima odlučujuću riječ imala Partija. ¹³⁾ Drukčije nije moglo ni biti, s obzirom na to da ih je sve iznjedrila komunistička avangarda, oblikovala njihov ideološko-politički profil po sopstvenom ukusu i mjerilima i propisala im društvenu funkciju, magistralne pravce ispoljavanja i unutrašnje ustrojstvo. Odnosi između Partije i Narodnog fronta uređeni su tako kako se ne bi pojavljivali kao suparnici u borbi za pristalice i vlast i kako se ničim ne bi narušio i ugrozio primat komunističke stranke kao predvodnika i rukovodeće snage društva.

Poseban značaj za sagledavanje karaktera, mjesta i uloge narodnofrontovske organizacije u političkom sistemu Jugoslavije i njenog odnosa prema komunističkoj avangardi ima misao u Programu KPJ iz 1948. godine da se Komunistička partija posredstvom Narodnog fronta kao instrumenta životvornosti komunističke strategije i taktike »uči od radnih masa« i »sluša njihov glas pri određivanju svoje politike i svojih konkretnih zadataka«. Da bi se obesnažile neosnovane optužbe Informbiroa o kulačkom karakteru, oportunizmu, nedemokratskoj i urastanju KPJ u narodnofrontovsku strukturu i da bi se obezbijedila masovna podrška stanovništva partijskim na-

¹²⁾ Branko Petranović, *Politička i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme obnove*, Beograd 1969, str. 161.

¹³⁾ Prof. dr Jovan Đorđević, n. d., str. 860—867.

porima za očuvanje revolucionarnih tekovina i odbranu nacionalnih interesa od spoljnih prijetnji, Peti kongres Komunističke partije Jugoslavije 21—28. jula 1948. godine i de iure je utvrdio, suprotno tadašnjim deklarativnim izjašnjavaanjima o angažovanju Partije na realizaciji narodnofrontovskog programa, da društveno-političke organizacije aktivno učestvuju u ostvarivanju partijskog programa.¹⁴⁾ Republički partijski kongresi preuzeli su u cjelini stavove Petog kongresa KPJ o mjestu i ulozi Narodnog fronta i ostalih masovnih organizacija, prostorno locirajući njihovu djelatnost u republičke granice. Spoljopolitički razlozi i unutrašnje potrebe učinili su da se važeća praksa oslobodi političke mimikrije i javno sankcioniše. I posljednju sumnju da nije bilo tako razbija, između ostalog, partijski dokument iz 1946. godine, naslovljen »Teme za osnovne kružoke« (članova KPJ), u kome izričito stoji: »Program Narodnog fronta je program Komunističke partije«.¹⁵⁾ Tekuća praksa često nije shvaćala i priznavala kompletnost odnosa KPJ i Narodnog fronta. Otuda zastranjivanja u smislu tretiranja narodnofrontovske formacije kao proste transmisije vladajuće komunističke ideologije i politike. Temeljna dokumenta narodnofrontovske organizacije — statut, program i rezolucije — podlijegala su, prije nego što bi se dala na razmatranje i usvajanje NFJ, oblikovanju i prihvatanju od strane centralnog rukovodećeg komunističkog jezgra. Nadležnost KPJ protezala se i na pitanje unutrašnjeg ustrojstva, kadrovske politike i metoda djelovanja Fronta, kome je preostajalo da partijske odluke, zaključke i direktive pro forma osnaži i sprovede u djelo.¹⁶⁾ Tako je bilo i u slučaju promjene naziva NFJ u Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije (SSRNJ), o čemu je odluku donio VI kongres KPJ—SKJ 2—7. novembra 1952. u Zagrebu.¹⁷⁾ Zabilježene su i takve pojave da su niže i više rukovodne instance KPJ utvrđivale dnevni red i plan rada izbornih narodnofrontovskih konferencija, poimenični sastav radnih predsjedništava, izbornih i kandidacionih komisija i rukovodećih organa ove društveno-političke organizacije i određivale delegate za republičke i savezni kongres Narodnog fronta.¹⁸⁾ Partijski komiteti imali su zadatak izrade referata za različite narodnofrontovske skupove, koje su, po pravilu, podnosili istaknutiji komunistički funkcioneri u ulozi vodećih ličnosti Fronta. Sve govori da je KPJ, kao hegemon vlasti, formalizovala odluke jednako državnih organa i ma-

¹⁴⁾ *Odluke V kongresa Komunističke partije Jugoslavije*, Beograd 1948, str. 43—50, 86 i 87.

¹⁵⁾ ACK SK BiH, fond PK KPJ za BiH, k. 115, godina 1946. Teme za osnovne kružoke (članova KPJ).

¹⁶⁾ *Ibidem*, k. 87/1945—1949. Depeša Đure Pucara Starog od 22. VIII 1946. okružnim komitetima KPJ u BiH.

¹⁷⁾ *Borba komunista Jugoslavije za socijalističku demokratiju. VI kongres KPJ (Saveza komunista Jugoslavije)*, str. 252.

¹⁸⁾ ACK SKJ, Beograd, fond CK SKJ, sign. II BiH-K 1/15. Zapisnik sjednice PK KPJ za BiH od 16. I 1948; *Oslobodenje*, br. 336/1948, str. 1.

sovnih formacija.¹⁹⁾ U ovakvim slučajevima demokratska procedura je samo formalno zadovoljavana. Skoro je postalo pravilo da masovne organizacije dobivaju direktive od Partije i vlasti za izvođenje krupnijih i značajnijih akcija,²⁰⁾ čime je bitno sužavana njihova društvena misija i mogućnost kreativnosti i privlačnosti. Objektivno date istorijske okolnosti stalno iznova su reprodukovale uzroke transmisiona uloge Narodnog fronta, koji je predstavljao politički izraz društvenog pluralizma i ograničavajući faktor otvorenih i prikrivenih tendencija partijskog monopola.

Usmjeravanjem svih raspoloživih nacionalnih ljudskih, materijalnih i tehničkih potencijala na ostvarenje ambiciozno koncipiranog petogodišnjeg plana privrednog i društvenog razvitka FNRJ za period 1947—1951. godine, zajedno s vladavinom autoritativnog centralističko-administrativnog sistema i srastanjem partijskog i državnog aparata, sve više su prevagu zadobijale ekonomske nad političkim funkcijama narodnofrontovske formacije. S tim u vezi, ustalila se praksa da akcije masovnih organizacija stoje u znaku autoriteta KPJ i vlasti, od kojih su dobivale direktive i uputsva. Ispoljene tendencije nepovoljno su se odrazile na političku ulogu, unutrašnje odnose i akcionu sposobnost Narodnog fronta.²¹⁾ Počev od 1949. godine, vidljivi su napori da se reafirmišu politička funkcija Fronta. To će posebno dobiti na aktelnosti i izgledu na konačan uspjeh otvaranjem procesa transformacije etatističkog socijalizma u socijalistički samoupravni sistem, decentralizacije državne uprave i odumiranja klasičnih funkcija države sredinom 1950. godine. Ipak, ti napori zadugo nisu davali željene rezultate. Prije 1953. godine veoma su rijetki i neuvjerljivi izvori prvog reda koji nas žele ubijediti u suprotno.²²⁾ Početak suštinskog mijenjanja uloge, programskih sta-

¹⁹⁾ Dr Branko Petranović, *Narodni front u političkom sistemu Jugoslavije (1945—1949)*, str. 340.

²⁰⁾ ACK SK BiH, fond CK KP BiH, k. 480, godina 1950. Povremene informacije Organizaciono-instruktorske uprave CK KP BiH broj 1 od 16. II 1950. Strogo povjerljivo.

²¹⁾ Jelena Popov, *Politika KPJ i Narodni front u Vojvodini 1935—1953*, *Savremenost*, Glasilo Saveza komunista Vojvodine, Novi Sad, jun 1986, godina XVI, broj 140, str. 41.

²²⁾ ACK SK BiH, fond CK KP BiH, k. 460, godina 1950, dok. br. 3.988. Referat podniet na VI sreskoj konferenciji KP BiH u Visokom od 29. X 1950; *Ibidem*, k. 480, godina 1950. Povremene informacije Organizaciono-instruktorske uprave CK KP BiH br. 1 od 16. II 1950. Strogo povjerljivo; ABiH, fond GONFBiH, k. 5, godina 1951, dok. br. 2.121. Zapisnik sa sjednice Izvršnog odbora Oblasnog odbora NF-a Tuzla od 9. X 1951; *Ibidem*, k. 6, godina 1951. Povremene informacije Glavnog odbora NFBiH br. 12 od 2. XI 1951; *Ibidem*, k. 9, godina 1951. Zapisnik sa savjetovanja predsjednika i sekretara oblasnih odbora NFBiH održanog u Sarajevu 22. VI 1951; *Ibidem*, k. 10, godina 1951. Izvještaj o radu NFBiH između II i III kongresa (referat Radovana Papića podniet na III kongresu NFBiH od 25. III 1951); *Ibidem*, Izvještaj o radu NFBiH u 1951; *Ibidem*, k. 2, godina 1952, dok. br. 566. *Predmet*: Izvještaji sreskih i gradskih odbora NFBiH o radu u 1952. godini.

vova i sadržaja i metoda djelovanja KPJ i masovnih organizacija u duhu aktuelne društvene situacije pada u 1952—1953. godinu. Najprije je 1952. godine Šesti kongres KPJ—SKJ proklamovao preobražaj Saveza komunista od rukovodeće partije u vodeću i usmjeravajuću idejnu i političku snagu društva, koji, prvenstveno posredstvom masovnih organizacija, utiče snagom uvjerenja i argumentovanog ubjeđivanja da se usvaja i dosljedno ostvaruje politika SKJ.²³⁾ Ubrzo iza toga, Četvrti kongres NFJ, 22—25. februara 1953, definisao je SSRNJ kao »samostalni demokratski politički savez« socijalističkog opredjeljenja, masovnu javnu tribinu socijalističke misli i akcije, svenarodni parlament u stalnom zasjedanju i političku osnovu društvenog života, preko koga SKJ djeluje unutar sistema kao vodeća idejna i politička snaga socijalizma.²⁴⁾ Uz to, Socijalističkom savezu je namijenjena uloga institucije posredstvom koje je trebalo sprečavati otuđenje SKJ, aparata vlasti, uprave i politike od baze i stalno provjeravati racionalnost programskih stavova i politike Saveza komunista. Koliko je zaokret u definisanju mjesta, uloge i zadataka SSRNJ bio nagao i radikalniji najbolje govore odredbe Statuta Narodnog fronta Bosne i Hercegovine iz 1951. godine, koje decidirano ističu da rukovodeću snagu narodnofrontovske organizacije čini KPJ.^{24a)} Teoretski se ne može dati precizno objašnjenje šta zaista znači određenje da je SKJ vodeća i usmjeravajuća idejna i politička snaga društva u uslovima kada je Savezu komunista Jugoslavije i dalje pripadala uloga da određuje globalnu koncepciju unutrašnjeg razvoja i spoljne politike FNRJ i kada je ostalim sudionicima istorijskih tokova namijenjena uloga da dosljedno provode u djelo politiku komunističke avangarde. Zasižno time je naznačena liberalnija varijanta rukovodeće funkcije SKJ i njegovo postupno odvajanje od državnog aparata, pa samim tim i demokratizacija društvenog života. Kada se zna da je 1945—1953. godine u socijalnoj strukturi komunističkog članstva ubjedljivu brojčanu premoć imao seljački elemenat,²⁵⁾ zvuči jednostrano i dogmatski zvanična kvalifikacija KPJ — SKJ kao avangarde isključivo radničke klase, umjesto društva u cjelini. Ni programsko iskazivanje samosvojnosti političkog bića SSRNJ nije se dalo pomiriti s faktom da je ovaj bio podređen Savezu komunista Jugoslavije i to više u praksi nego u teoriji, uklapajući se bez ograda u globalnu koncepciju SKJ o društvenom i državnom uređenju i razvoju Jugoslavije.

Izvršenim društvenim promjenama saobraženi su program, ustrojstvo i metode djelovanja KPJ — SKJ i masovnih organizacija.

²³⁾ *Borba komunista Jugoslavije za socijalističku demokratiju. VI kongres KPI (Saveza komunista Jugoslavije)*, str. 268.

²⁴⁾ *IV kongres Narodnog fronta Jugoslavije (Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije)*, str. 71 i 128.

^{24a)} *Statut Narodnog fronta Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1951, str. 3.

²⁵⁾ *Povijest Saveza komunista Jugoslavije*, Beograd 1985, str. 355, 358. i 392.

S tim u vezi, između 1948—1963. godine uslijedila je promjena naziva KPJ u Savez komunista Jugoslavije, Narodnog fronta Jugoslavije u Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije, Antifašističkog fronta žena Jugoslavije u Savez ženskih društava Jugoslavije, Jedinštenih sindikata radnika i namještenika Jugoslavije u Savez sindikata Jugoslavije i Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije i Saveza komunističke omladine Jugoslavije u Narodna omladina Jugoslavije, odnosno Savez socijalističke omladine Jugoslavije, da bi se i na taj način ukazalo na značaj suštinskih reformi društvenog sistema.

Stvaranje komunističkih partija i masovnih organizacija nacionalno-republičkog značenja predstavljalo je izraz uvažavanja naslijeđene nacionalne, vjerske i kulturne razuđenosti jugoslovenske države zajednice i izvjesnih državnopravnih istorijskih tradicija, federalnog uređenja Jugoslavije i nesumnjive atribute državnosti federalnih jedinica. Na tim pretpostavkama silno će ojačati policentrični etatizam. Smisao sopstvene egzistencije, prestiža i moći zasnivaće se na ružiranju centralne vlasti, dezintegraciji jugoslovenskog društva, ekonomskom i duhovnom provincijalizmu i regionalizmu odbojnim prema nesmetanoj cirkulaciji ljudi, ideja, znanja, kulturnih tekovina i materijalnih dobara, pretpostavljanju partikularističkih interesa opštedruštvenim interesima, sputavanju razvoja i afirmacije socijalističkih samoupravnih demokratskih odnosa, hipertrofiji državnih institucija na nižem nivou, baštinjenju umnogome sadržaja građanske ideologije i politike, zaogrnutih plaštom revolucionarne retorike, apsolutizovanju nacionalnog faktora na račun klasnog u razvitku društva, nacionalnoj homogenizaciji stanovništva i stvaranju glomaznog, inertnog i konzervativnog upravljačko-administrativnog aparata. Neracionalnost duha zajednička je svim društveno-ekonomskim formacijama u njihovim početnim koracima na istorijskoj pozornici. Jugoslavija savremenog doba suočiće se sa složenim problemima u obličju agresivnog i destruktivnog nacionalizma i klerikalizma, kojima podsticaj, a ponekad i snagu i legalitet daju republička zaokruženja i samodovoljnosti. Pragmatičkim duhom prožeta jugoslovenska marksistička misao i pogotovo praksa nisu dosljedno slijedile teoretske postavke klasika naučnog socijalizma o perspektivi institucija države i nacije, za koje je kategorički predviđeno da su u uslovima postkapitalističke epohe istorijski osuđene na prevladavanje. Konstituisanjem sistema društvenog samoupravljanja otvoren je proces odužiranja državne organizacije, dublje demokratizacije društvenog života, samoupravne integracije jugoslovenske socijalističke zajednice, uključivanja naroda na širokom planu u društvene tokove kao kreativne snage i pune emancipacije čovjeka. Nasuprot tome, naciji, kao izdanku građanske civilizacije, neumjesno su pripisana sudbonosna svojstva u izgradnji socijalizma i demokratije. Nužno je istaći da socijalističko društvo u prvoj fazi svoga razvoja ima dosta zajedničkog s građanskom civilizacijom u duhovnoj i materijalnoj sferi.

Mada u osnovi transmisija KPJ i državnog centra odlučivanja, Narodni front je, ipak, uživao određeni vid autonomnosti u pitanjima realizacije sopstvenih programskih zadataka, izgradnje unutrašnje strukture i metoda djelovanja. Značajnije od toga bilo je da je Front davao građanima šire mogućnosti nego druge društveno-političke strukture za intenzivnu političku aktivnost, prihvatanje zajedničkih rješenja socijalističkog razvitka i javno sučeljavanje različitih pogleda i interesa kao imanentnog svojstva demokratije, s ciljem da se mogućnost monopolizacije odlučivanja i sukoba interesa i pogleda ublaži i svede na najmanju mjeru,²⁶⁾ bez da se time ugrožavaju temeljne vrijednosti socijalističkog poretka.

Trajna preokupacija komunističke avangarde da u perspektivi izvrši homogenizaciju izuzetno slojevite strukture radničke klase, seljaštva i neproizvodnih radnika i sprovede socijalizaciju sela, našla je mjesto u programu i akciji Narodnog fronta. Za ostvarenje postavljenog cilja u početku se koristila sovjetskim uzorom, da bi ga kasnije napustila i pristupila traganju za autentičnim rješenjima na tom planu. To nije prošlo bez lutanja i promašaja. Poslije napuštanja politike kolektivizacije sela proteklo je nekoliko godina dok nije definisana nova koncepcija socijalističkog preobražaja seoske sredine. U tretiranju mjesta i uloge pojedinih socijalnih grupacija u NOB-u i socijalističkoj revoluciji i izgradnji socijalizma, ispoljen je shematski pristup. Radnička klasa okvalifikovana je kao najnaprednija društvena snaga, glavni nosilac borbe u prošlosti za uređenje društvenih odnosa na osnovama socijalne pravde, nacionalne ravnopravnosti i demokratskih sloboda, pokretač i rukovodeća sila NOB-a i socijalističke revolucije i predan borac za obnovu ratom razorene zemlje i za socijalistički preobražaj Jugoslavije.²⁷⁾ Iz toga proizlazi zaključak da je jugoslovenski proletarijat odvajkada predstavljao monolitnu revolucionarnu grupaciju. Tako nije bilo. Izvorna građa prvog reda ne ostavlja mjesta sumnji da je radničku klasu sve do završetka drugog svjetskog rata karakterisala vjerska, nacionalna, kulturna, idejna i politička dezintegrisanost, da je bila malobrojna i da je van naprednog radničkog pokreta stajalo, s manjim izuzecima, oko 90% radništva kod koga su u ogromnoj većini vjerska i nacionalna osjećanja odnosila prevagu nad osjećanjem klasne pripadnosti, solidarnosti i proleterskog internacionalizma. Međutim, nesporna je činjenica da je radnička klasa istorijski predodređena svojom društvenom situacijom da, u savezništvu s radnim slojevima sela i socijalistički opredijeljenim pripadnicima drugih društvenih slojeva, izvrši likvidaciju kapitalističkih svojinskih odnosa i da je životno zainteresovana za učvršćenje i unapređenje socijalističkih odnosa. Nepobitan je značaj borbe klasnog radničkog pokreta na

²⁶⁾ Prof. dr Jovan Đorđević, n. d., str. 860—867.

²⁷⁾ *Treći kongres Narodnog fronta Jugoslavije*, str. 4, 6 i 8; *IV kongres Narodnog fronta Jugoslavije (Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije)*, str. 57—59, 62 i 63.

tem planu. Poslijeratni socijalni, ekonomski i politički procesi, koje je inaugurisala KPJ — SKJ, neminovno su uplivali na transformaciju društvenog bića radničke klase i ostalih slojeva stanovništva.

Seljaštvu se, kao savezniku radničke klase, odaje nepodijeljeno priznanje za masovno učešće u NOB-u i socijalističkoj revoluciji i za poslijeratni nesumnjiv doprinos normalizaciji privrednog života i unapređenju proizvodnih snaga na socijalističkim osnovama, kroz koju borbu je idejno i politički sazrijevalo, postupno se oslobađalo konzervativnih pogleda, navika i ponašanja i mijenjalo vlastiti profil. Vladajuće uvjerenje bilo je da su sični seljaci i bezemljaši, kao brojčano najjača socijalna grupacija na selu, predestinirani nezavidnim sopstvenim materijalnim položajem da budu glavni politički oslonac komunističke koncepcije društvenog i ekonomskog preobražaja sela. Za srednje imućni dio seljaštva držano je da će vremenom, ne bez otpora, biti preveden na socijalističke pozicije. Tanki sloj imućnih seljaka, s puno razloga, tretiran je kao izrabljivački elemenat i odsudni protivnik socijalizma, kome je objavljena bespoštedna borba.²⁸⁾ Treća skupina, poznata u političkoj leksici pod nazivom narodna inteligencija, ostala je bliže nedefinisana u izvorima partijske i narodnofrontovske provenijencije. Njen identitet i mjesto u društvenoj strukturi određivao je, prevashodno, ideološko-politički faktor, mada se ne može prenebregavati ni socijalni momenat.

Svoj prestiž Narodni front — SSRNJ zasnivao je na politici klasnog pristupa pitanju socijalističkog preobražaja zemlje i razrješavanja društvenih protivrječnosti kao strateškog opredjeljenja KPJ — SKJ. Saglasno marksističkom poimanju svijeta i istorije, komunističkom konceptu i viziji ukupnog društvenog razvoja zemlje i uređenja međunarodnih odnosa, ustavnim načelima, unutrašnjoj društveno-političkoj i ekonomskoj stvarnosti i međunarodnom položaju Jugoslavije, narodnofrontovskim programskim dokumentima decidirano su razrađeni programski stavovi, taktika i unutrašnje ustrojstvo najmasovnije društveno-političke organizacije u FNRJ. Ograničenost prostora ne dozvoljava nam da se ovom prilikom upustimo u produbljenu analizu narodnofrontovskih programskih stavova, koje ćemo zato samo naznačiti.

U pogledu uređenja unutrašnjih odnosa, NFJ — SSRNJ se izjasnio i aktivno angažovao za očuvanje i produbljavanje revolucionarnih tekovina, izgradnju društva socijalne pravde, pravne sigurnosti, ravnopravnosti, demokratskih sloboda i blagostanja, jačanje odbrambene moći države radi uspješnog odbijanja spoljnih i unutrašnjih prijetnji nezavisnosti, teritorijalnom integritetu i ustavnom poretku Jugoslavije, utemeljenje federativnog oblika državnog uređenja, otklanjanje posljedica teških ratnih razaranja, podruštvljavanje proizvodnih sredstava, uz očuvanje sitnog privatnog vlasništva, spro-

²⁸⁾ IV kongres Narodnog fronta Jugoslavije (Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije), str. 64 i 65.

vođenje radikalne agrarne reforme, plansku privredu, ekspanziju zajedničkog pokreta i stvaranje potrebnih materijalnih i društvenih pretpostavki za ekspanzivan napredak nauke, tehnike, prosvjete, kulture, zdravstva i socijalne zaštite. Pažnju narodnofrontovske formacije zaokupljalo je i pitanje razvijanja svestrane aktivnosti u vezi s vjernim tumačenjem, popularisanjem i oživotvorenjem politike KPJ — SKJ i FNRJ, osmišljenim i sistematskim isticanjem doprinosa Jugoslavije opštoj borbi demokratskih snaga protiv fašizma i imperijalizma, kreacijom i argumentovanom odbranom jugoslovenskog modela izgradnje socijalizma, unapređenjem i narodnom kontrolom funkcionisanja sistema vlasti i upravljanja, izgradnjom sudstva kao stuba socijalističke zajednice i garanta zakonitosti, pravnom sigurnošću i građanskim slobodama, poštovanjem slobode savjesti i vjeroispovijesti, njegovanjem kulta masovnog neplaćnog dobrovoljnog rada, takmičarskog duha i udarništva, odlučnom i dosljednom borbom protiv društvenih deformacija i učešćem u izborima za predstavnička tijela. Ne manji značaj pridavan je afirmaciji ideje i prakse zajedništva jugoslovenskih naroda i nacionalnih manjina na bazi ravnopravnosti, uzajamnog povjerenja i jedinstva, uključivanju stanovništva kao kreativne snage u pozitivne društvene tokove, učvršćivanju jedinstva ciljeva i akcije radničke klase, radnog seljaštva i napredne inteligencije, planskom sistematskom i predanom radu na revolucionisanju svijesti i vaspitanju građana u duhu socijalističkog internacionalizma i jugoslovenskog socijalističkog patriotizma i opštem duhovnom preporodu širokih narodnih slojeva, u smislu njihovog oslobođenja duhovne podložnosti crkvi i građanskoj klasi, stavljanju provjerenih kulturnih vrijednosti savremene i minulih epoha u službu narodnih interesa, likvidaciji nepismenosti i uvođenju besplatnog školstva na svim stupnjevima. Preživjelom i destruktivnom istorijskom nasljeđu, u prvom redu nacionalnoj i vjerskoj uskogrudosti, netolerantnosti i isključivosti, rasizmu, klerikalizmu, građanskoj ideologiji i politici u cjelini, izrabljivanju čovjeka čovjekom i privrednoj i kulturnoj zaostalosti, koji su faktori u prošlosti ideološki i politički pripremili teren za izbijanje krvavog građanskog rata 1941—1945. godine, objavljena je bespoštedna borba.²⁹

Na spoljnopolitičkom planu, težište aktivnosti stavljeno je na borbu za očuvanje i učvršćenje svjetskog mira, uspostavljanje ravnopravnih međunarodnih i međudržavnih odnosa, miroljubivo rješavanje međunarodnih sporova i sukoba, razobličavanje ekstremnih shvatanja, ideologija, pokreta i tendencija, tumačenje uloge i značaja

²⁹) *Prvi kongres Narodnog fronta Jugoslavije*, str. 36—45 i 65—73; *Drugi kongres Narodnog fronta Jugoslavije*, Beograd 1947, str. 37—49; *Treći kongres Narodnog fronta Jugoslavije*, str. 90, 91, 93, 95, 97, 98, 99, 100, 103, 118, 119, 122—125; *Odluke V kongresa Komunističke partije Jugoslavije*, str. 43—50, 86 i 87; *Program i Statut Komunističke partije Jugoslavije*, str. 19—40; *Oslobođenje*, br. 92/1947, str. 1—3, br. 93/1947, str. 1—4, br. 94/1947, str. 1—4, br. 462/1948, str. 1—3 i br. 463/1948, str. 1.

Organizacije ujedinjenih nacija (OUN) i pružanje moralne i materijalne podrške nacionalnooslobodilačkim i socijalnim pokretima u svijetu. Pažnju Narodnog fronta — SSRNJ zaokupljala je, takođe, aktuelnost potrebe razvijanja uzajamno korisnih veza, saradnje i prijateljstva jugoslovenske države sa svim demokratskim zemljama, ostvarenja solidarnosti balkanskih naroda, popularisanja u prvim poslijeratnim godinama sovjetske politike i dostignuća socijalističke izgradnje u SSSR-u, isticanja doprinosa Jugoslavije opštoj borbi demokratskih snaga protiv fašizma, imperijalizma, neokolonijalizma i hegemonizma, afirmacija programskih stavova KPJ — SKJ i politike socijalističke Jugoslavije i ukazivanja na štetnost neprijateljskog djelovanja socijalističkih zemalja na čelu sa Sovjetskim Savezom protiv FNRJ po jedinstvo i akcionu sposobnost internacionalnog antiimperijalističkog demokratskog pokreta.³⁰⁾

Ideološko-politički motivisano, posebno naglašeno programsko izjašnjavanje NFJ do 1948. godine za ostvarenje svestrane saradnje Jugoslavije sa slovenskim zemljama, u kojima je sticajem istorijskih okolnosti, socijalizam odnio pobjedu nad kapitalizmom, kao, mislilo se tada, stamene zaloge nacionalne nezavisnosti, samosvojnog unutrašnjeg razvoja, opšteg progresa i očuvanja i učvršćenja svjetskog mira,³¹⁾ sadržavalo je u sebi elemente da se može tumačiti kao izraz panslavizma. Baš zato nije bilo pravi način da se narodnofrontovska organizacija dokaže na internacionalnom planu kao istinski demokratska i duhom socijalističkog internacionalizma prožeta politička institucija.

Kako se vidi iz izloženog, Narodni front — Socijalistički savez je, kao univerzalna formacija, manifestovao društvene, političke i ekonomske interese i ciljeve stanovništva kao integralnu pojavu. Time se objašnjava činjenica da nijedno područje društvenog života nije ostalo nepokriveno aktivnošću ove masovne organizacije kao aktivnog sudionika u razvoju socijalističkih odnosa u Jugoslaviji.

Nema spora da su revolucionarni i sveobuhvatni sadržaj platforme NFJ — SSRNJ i intenzivna aktivnost subjektivnih snaga za njeno provođenje u djelo neposredno uplivali na radikalizovanje procesa političke diferencijacije stanovništva na pitanju za ili protiv socijalizma. Ipak, program Narodnog fronta — Socijalističkog saveza, izražavajući bliže i dalje ciljeve društvenog razvoja i preobražaja kolektivne svijesti, nije bio imun u pojedinim dijelovima od nedorečenosti, određenih kontroverzi, propagandističkih tonova, idealiziranja vizije budućnosti i neusklađenosti proklamovanog i mogućeg u datim uslovima, vremenu i prostoru na planu sveobuhvatnog društvenog preporoda i izgradnje modernog socijalističkog društva. Uočljivo je da nisu dati potpuni odgovori ni na neka magistralna pi-

³⁰⁾ *Prvi kongres Narodnog fronta Jugoslavije*, str. 63; *Treći kongres Narodnog fronta Jugoslavije*, str. 97—99 i 101—103.

³¹⁾ Program i Statut Narodnog fronta Jugoslavije, Beograd 1945, str. 7; *Drugi kongres Narodnog fronta Jugoslavije*, str. 49.

tanja društvenog života. Tako se u tretiranju složenih nacionalnih odnosa u Jugoslaviji ostalo kod poznatog opredjeljenja borbe za nacionalnu ravnopravnost, uzajamno povjerenje, zajedništvo i jedinstvo, bez da se upuštalo dublje u egzaktnu analizu tih odnosa i iznalaženje takvih rješenja koja bi jugoslovensko društvo poštedjela političkih previranja i potresa i obezbijedila mu stabilan razvoj. Blizu deceniju i po nakon oslobođenja KPJ — SKJ se, iz političkog oportuneta, nije usuđivala da pokrene javnu raspravu o nacionalnom pitanju, za koje je smatrala da je likvidacijom kapitalizma definitivno riješeno.³²⁾ U slučaju konstituisanja makedonske, crnogorske i muslimanske nacije, politika i nauka su ostale savršeno ravnodušne prema istorijskoj činjenici da stvaranju nacije prethodi nacionalni pokret, koji se odvija izvan zvaničnih državnih institucija. Za iskazivanje takvih pokreta u krilu socijalističkog sistema nije bilo uslova, mada tada pada dovršenje procesa formiranja nacija na jugoslovenskom prostoru. Iako se radilo o izuzetno heterogenoj strukturi, NFJ — SSRNJ je označen kao jedinstvena opštenarodna demokratska organizacija transmissionog karaktera u odnosu na KPJ i državni aparat vlasti. Po pravilu, različitost socijalne situacije i ideoloških i političkih ubjeđenja pripadnika bilo koje društvene zajednice podrazumijeva pluralizam, suprotnost i sukob njihovih klasnik, socijalnih i političkih interesa i stremljenja. Otuda nerealnost zamisli da se pod komunističkim vođstvom na demokratskoj osnovi, bez primjene političkih i administrativnih sredstava presije, masovno mobilise stanovništvo na zadacima socijalističke izgradnje. Sa svoje strane, racionalna spoznaja o iluzornosti perspektive rušenja socijalističkog sistema upućivala je one snage koje su sumnjale u socijalizam na promjenu njihovih tradicionalnih ubjeđenja, navika i ponašanja u smislu adaptiranja izvršenim društvenim promjenama i ozvaničenim ciljevima i normama. Time je još više ruiniran i onako roviti front protivnika komunizma i potkopavani osnovi odumirujućih građanskih i religijskih etičkih nazora i pogleda na život i svijet. Nužno je istaći da je istinsku demokratiju i uključivanje širokih slojeva u pozitivne društvene tokove kao kreativne snage, na čemu toliko insistiraju KPJ — SKJ i NFJ — SSRNJ, sputavala u velikoj mjeri transmissiona uloga socijalističkih društveno-političkih organizacija i društvenih udruženja. Kako su u periodu 1945—1950. godine jačali elementi i tendencije političkog autoritarizma, dogmatske svijesti, komandnih pozicija KPJ i države, tako su slabili društvena uloga, značaj i demokratska svojstva i akciona sposobnost narodnofrontovske organizacije.

³²⁾ Dušan Biliandžić, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, Glavni procesi. II izdanje. Zagreb 1979, str. 131—133 i 260—265.